

AZ ELSŐ HÁZASSÁG FELBOMLÁSA – ESEMÉNYTÖRTÉNETI ELEMZÉS

FÖLDHÁZI ERZSÉBET

1. Bevezetés

Magyarországon – a nyugat-európai országokhoz viszonyítva – már régóta kiugróan magasak a válási arányszámok. A korábbi kutatások elsősorban a népesség családi állapot szerinti összetételére, illetve a válási trendekre irányultak, a válás okainak elemzése azonban – megfelelő adatok híján – kevesebb figyelmet kapott.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy rámutasson az első házasság felbomlásának néhány fontos tényezőjére, kiemelve azt a kérdést, hogy a gyermekek milyen szerepet játszanak ebben a folyamatban. Az elemzés során a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete által 2001-ben végzett „Életünk fordulópontjai” c. panelvizsgálat első hullámának adatait használjuk.¹ Ezek megfelelő részletességűek ahhoz, hogy az egyén szintjén informáljanak a párkapcsolatok kialakulásáról, illetve felbomlásáról. A válásban szerepet játszó tényezők közül elsősorban a demográfiai természetűeket vizsgáljuk, középpontba állítva a gyermekek számát és életkorukat. A gyermekes családok felbomlásának azért szentelünk különös figyelmet, mert az ennek nyomán keletkező egyszülős családok köztudottan a leghátrányosabb társadalmi csoportok közé tartoznak.

A tanulmányban először rövid áttekintést adunk a magyarországi válási trendekről, majd bemutatjuk az idevonatkozó elméleti megfontolásokat és néhány korábbi kutatási eredményt. Ezt követően ismertetjük az elemzés során használt adatokat és módszereket, majd beszámolunk a kapott eredményekről, végül az összefoglalás és a következtetések zárják a munkát.

2. Válási trendek Magyarországon

A válás mindig is ismert jelenség volt a magyar társadalomban, azonban korántsem volt olyan elterjedt, mint napjainkban. A múlt század első évtizedeiben periferiális jelenségnek számított (Lőcsei 1978; Csernákné 1996), manapság

¹ A kutatásról lásd bővebben Spéder 2002; Kapitány – Spéder 2004.

azonban a hazai teljes válási arányszámok² az Európai Unió nyugati tagországainak magas mutatóihoz állnak közel (1. táblázat).

1. Teljes válási arányszámok az Európai Unió egyes tagországaiban
Total Divorce Rate in the member states of the European Union

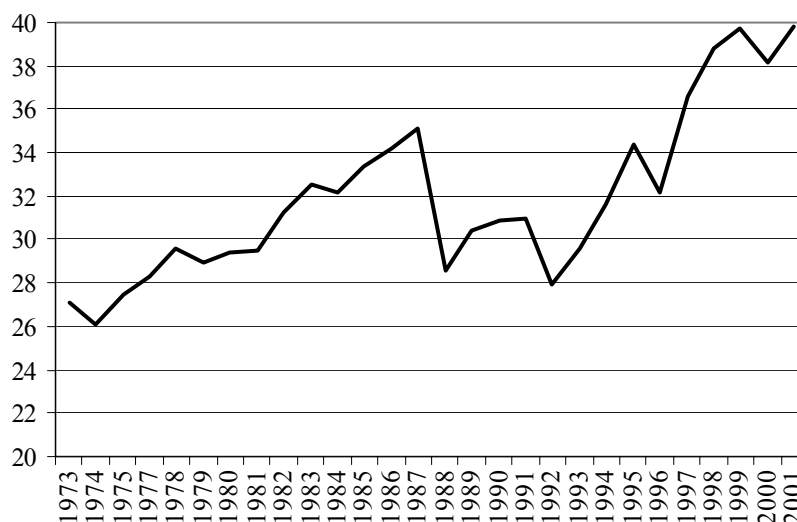
Ország	1970	1980	1990	2002	2004
Ausztria	0,18	0,26	0,33	0,45	0,46
Belgium	0,1	0,2	0,31	0,54	–
Bulgária	0,14	0,18	0,17	0,21	0,31
Ciprus	–	0,04	0,07	0,22	0,24
Csehország	0,26	0,31	0,38	0,46	0,49
Dánia	0,25	0,4	0,44	0,47	0,47
Egyesült Királyság	0,16	0,35	0,37	0,45	–
Észtország	–	0,5	0,46	0,48	–
Finnország	0,17	0,28	0,42	0,50	0,50
Franciaország	0,12	0,22	0,32	0,39	–
Görögország	0,05	0,06	0,12	–	–
Hollandia	0,11	0,25	0,3	0,37	0,35
Lengyelország	0,14	0,14	0,15	0,18	0,23
Lettország	0,51	0,54	0,44	0,37	0,36
Litvánia	0,25	0,38	0,39	0,41	0,45
Luxemburg	0,1	0,27	0,36	0,51	0,49
Magyarország	0,25	0,29	0,31	0,42	0,42
Németország	0,17	0,25	0,29	–	0,46
Olaszország	0,05	0,03	0,08	0,13	–
Portugália	0,01	0,07	0,12	0,39	0,33
Románia	0,05	0,2	0,19	0,2	–
Spanyolország	–	–	0,1	0,1	–
Svédország	0,23	0,42	0,44	0,55	0,52
Szlovákia	–	–	0,24	0,33	0,33
Szlovénia	0,13	0,16	0,25	0,15	0,25

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2005. KSH, Budapest.

Magyarországon a válások száma 1945 után jelentősen emelkedett, ehhez hozzájárult a házasság felbontását megkönnyítő 1945. évi rendelet. Az 1952-ben hatályba lépett jogszabály kiiktatta a vétkességre alapozott bontóokokat. Ezzel a házasság felbontása előtt álló jogi akadályok lényegében megszűntek. A válások száma és aránya az 1980-as évek második feléig töretlenül emelkedett. 1987-ben a családjogi törvény egy újabb módosítása szigorította a bontóper

² A teljes válási arányszám olyan speciális mutatószám, amely azt mutatja meg, hogy a megfigyelt időszakban kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, amennyiben az adott naptári időszak (például év) házasságtartam-specifikus válási arányszámai változatlanul fennmaradnának.

eljárásrendjét. Ennek nyomán a válási arányszámok – 1988-as mélyponttal – visszaestek az 1970-es évek második felét jellemző, de már akkor is magasnak tartott szintre. 1989 óta a trend, kisebb ingadozásokkal, ismét emelkedő (Csernákné 1996) (I. ábra).

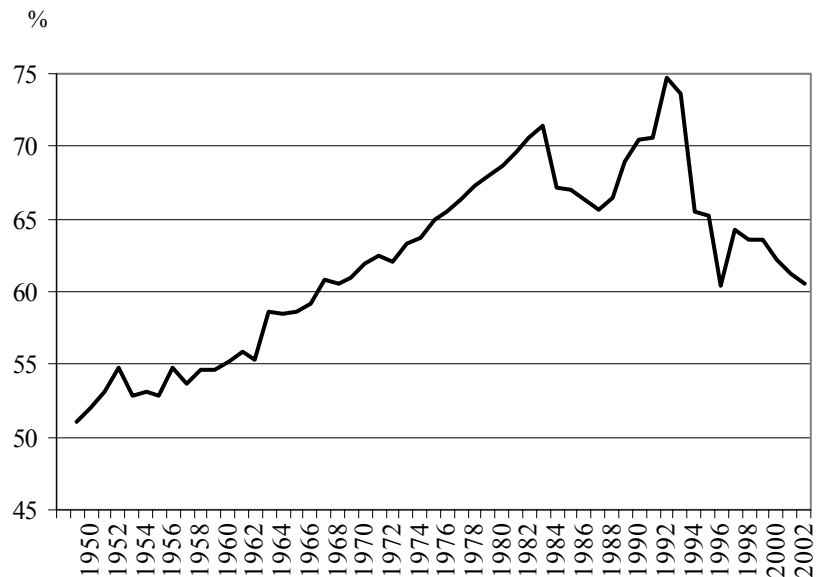

I. Teljes válási arányszámok Magyarországon, 1973–2001
Total Divorce Rate in Hungary, 1973–2001

A válások számának és a válási arányszámoknak a növekedése részben a korai házasságkötést követő korai válásokból adódik, részben pedig a hosszabb időtartamú házasságok felbontásának növekvő gyakoriságából (Csernákné 1996). 1973-ban az egybekelést követő öt éven belül a házasságok 10%-a ért véget válással, 1990-ben is hasonló volt az arány, 2001-ben pedig kissé magasabb, 11,5%. A tíz éven belül felbontott házasságok aránya 1973 és 2001 között alig változott, a tartósabb házasságok esetében azonban jelentős a növekedés: a tizenöt éven belül felbontottaké 21%-ról 30%-ra, a húsz éven belül felbontottaké 23%-ról 34%-ra nőtt. Az átlagos házasságkötéskori életkor emelkedésével az átlagos válási életkor is magasabb lett: 1973–2001 között a férfiaknál 36 évről 39-re, a nőknél 33 évről 36-ra emelkedett, miközben a váló felek életkora közötti különbség lényegében változatlanul 3 év volt.

Az emelkedő tendenciák azért is figyelmet érdemelnek, mert ma már többségben vannak az olyan esetek, amikor a felbontott házasságból egy vagy több gyermek is származott. A válások gyermekszám szerinti alakulását tekintve azt látjuk, hogy a közös gyermek(ek) egyre kevésbé jelent(enek) visszatartó erőt. Az 1950-es évek elején még a felbontott házasságok közel feléből nem született

gyermek, az 1990-es évek elején pedig a háromnegyed részben gyermeket hűzasságok végzödték válással. A '90-es évek végére visszaesett ugyan a gyermektelen házaspárok válásának aránya, viszont megnövekedett a két-, illetve három- és több gyermekeseké. A nézőpont megfordításával azt mondhatjuk, hogy míg az 1970-ban véget ért házasságok 40%-ából nem született gyermek, 1980-ra ez az arány visszaesett 31%-ra, az 1990-es évek elejétől pedig – némi ingadozással ugyan – növekszik (II. ábra). A váláskor gyermeket még nem nevelők arányának emelkedése a gyermekvállalási életkor kitolódásával van összefüggésben.

*II. A felbontott házasságok hány százalékában született közös gyermek
At least one common child in the dissolved marriages (%)*

A válást kezdeményező fél az esetek többségében a feleség. Arányuk már az 1960-as években is meghaladta valamelyest a férjekét, és egészen az 1990-es évek elejéig szinte töretlenül emelkedett: az 1970-es évek közepére elérte a 60, az időszak végére pedig a 70%-ot. Azóta napjainkig kisebb ingadozásokkal 70% körül van a feleség által kezdeményezett válások aránya.

3. Elméleti megfontolások és korábbi kutatási eredmények

A válások okai

A házasság és a család a történelem folyamán alapvető változásokon ment keresztül. Mindazonáltal a mainak vélt jelenségek, így a válások tömeges volta, a házasság válsága, korábban is léteztek, és elterjedtségük is igen különböző volt az egyes társadalmakban (például Malajziában az 1940-es években magasabb volt a válási arány, mint az Egyesült Államokban napjainkban). Igazán új fejlemény viszont, hogy egy társadalmon belül élhetnek egymás mellett a különböző párkapcsolati formák és a legtöbb közülük legitim. Továbbá, hiába volt megszokott a válás és az egyszülős család, szinte soha nem kapcsolódott össze azzal, hogy a nőknek is joguk lett volna a válást kezdeményezni vagy sok nő lett volna képes saját magát és gyermekeit eltartani. A nők gazdasági függetlenedése átformálta a család arculatát és megteremtette a tömeges válások anyagi feltételeit (Coontz 2004).

A nők munkavállalásának általánossá válása mellett azonban még számtalan tényező játszott közre a válások számának és arányának az utóbbi évtizedekben tapasztalható emelkedésében. Ezek alapvetően három metszetben vizsgálhatók: a makrotársadalom, a családi mikroközösség és az egyén szintjén (Cseh-Szombathy 1985).

Az iparosodás megteremtette a nők munkavállalásának lehetőségét, egyrészt szükségessé is tette azt, s az ezzel együtt megjelenő modern társadalmi intézmények alapvetően megváltoztatták a család működését és meglátták a családtagok közötti kötelekeket. A hagyományos paraszti gazdálkodás visszaszorulása, a nők keresőtevékenységének elterjedése, a tradíciókat gyengítő társadalmi mobilitás, a falvakból a városokba irányuló vándorlás új alternatívákat nyitott, a kapcsolatteremtés új módjai terjedtek el, a család és a házasság ezáltal nyitottabbá és így sérülékenyebbé vált (Cseh-Szombathy 1991).

A család gazdasági funkcióinak fokozatos háttérbe szorulásával előtérbe kerültek a házasság érzelmi funkciói. A modern társadalmakban a szerelem jelenti a házasságkötés gyakran egyedüli legitim alapját, viszont a csupán erre épülő házasságot nem könnyű fenntartani, hiszen az érzelmek gyakran kiszámíthatatlanok. Miután a házassággal szemben támasztott elsődleges elvárás a házaspár boldogsága lett, ennek hiánya esetén a házasság értelmét veszítette (Coontz 2004; Skolnick 1996; Knox 1988).

A 20. századhoz kötődik a fel nem bontott házasságok élettartamának meghosszabbodása. A múlt században Európában és Észak-Amerikában növekedett az átlagos élettartam, miközben a házassági életkor csökkent. Ebből következően a korábbinál jóval hosszabb, átlagosan közel ötvenévnnyi együttélésre számíthatnak a házasságot kötő fiatalok. Ilyen hosszú idő alatt nyilvánvalóan

megnövekszik a válások kockázata is (Somlai 1986). Ehhez – a már említettek kivül – még számos tényező járult hozzá.

Közülük elsőként említendő az értékek változása. A fentebb említett makrofolyamatok hatására a tágabb család és a közösség kontrollja gyengült, s ez együtt járt a tradicionális kulturális, erkölcsi és vallási normák fellazulásával, a házasság elveszítette hajdani normatív talapzatát.

A szekularizáció is nagy szerepet játszott a normák fellazulásában és a házasság intézményének fokozódó instabilitásában (Cseh-Szombathy 1994; Bumpass 2000), mert meggyengítette azokat a normákat, amelyek az elköteleződést, a másokért való felelősségvállalást célozták. Az individualizáció térhódítása, a személyes szabadság és függetlenség felértékelődése, az egyéni érdekek érvényesítésének elsődlegessége, az önmegvalósítás általánossá váló igénye egyértelműen a – mindenféle, így a családi – kötelezettségvállalás elutasítását hozta magával.

A megváltozott értékek nem ugyanolyan mértékben jellemzők az egész társadalomra vagy esetleg bizonyos társadalmi csoportokra. Inkább a pluralizmus jellemző, a sokféle szemléletmód és értékrend együttes jelenléte a társadalomban és annak egyes csoportjaiban (Cseh-Szombathy 1994; Somlai 1999). A sokféleség hatására a külső szabályozás normatív ereje gyengült, a párkapcsolatok alakítása nagyobb szabadsággal jár, a közvetlen környezetben tapasztalt normák és értékek már nem jelentenek kizárólagos útmutatót, érvényességük megkérdőjelezhető.

Az utóbbi évtizedekben egyre kevésbé járt társadalmi megbélyegzéssel a házasság felbontása. A válások folyamatos terjedése döntő szerepet játszott a házasság intézményének megkérdőjelezésében, megingatta, majd le is rombolta az életre szóló házasság eszményét (Spéder 2005). A megromlott házasságok felbontása az egyik lehetséges, társadalmilag elfogadott problémamegoldó módszerré vált. Gyakran már indulóban számolnak a házasulandók ezzel a lehetőséggel – ennek egyik intézményesített formája a házassági szerződés –, s ennek tudatában esetleg kevesebb időt, energiát áldoznak a konfliktusok megoldására. A házasságok bomlékonyabbak voltak, akárcsak az élettársi kapcsolatok és a házasságon kívüli szülések terjedése, a társadalmi „stigma” elhalványodását jelzik, de ugyanakkor a társadalmi tolerancia erősödésének is kedveznek (Bumpass 2000).

A második demográfiai átmenet koncepciójának képviselői szerint is az értékváltozásoknak van kulcsszerepe az új magatartásformák létrejöttében és terjedésében (Lesthaeghe 1996). (A válás esetében a terjedésre vonatkoztathatjuk inkább.) Elsősorban az individualizálódás újabb hullámain, a posztmateriális értékek térnyerését, az autoritásokkal elleni lázadást, a hagyományos nemi szerepek megkérdőjelezését, a jelenközpontúságot emelik ki.

A családi mikroközösség szintjén vizsgálva a házasság felbontásának okait, értelmezési keretként a szociális csereelmülethez folyamodhatunk. Ennek alap-

ján Lewis és Spanier (1979) a válást befolyásoló négyféle hatást vett figyelembe: a *házasság vonzásait* és a *házasság feszültségeit* mint házasságon belüli tényezőket, valamint *más életforma vonzásait* (alternatívákat) és a *külső nyomásokat* (gátakat) mint házasságon kívüli tényezőket. Az első kettő a *házasság minőségét* határozza meg, és így közvetett hatással van a stabilitásra, az utóbbi kettő pedig közvetlenül befolyásolja azt. A házasság minőségét a házasságon belüli pozitív és negatív tényezők aránya dönti el: a házasság előnyös oldalai, vagyis elégedettséget nyújtó tényezők, mint a kölcsönös tisztelet, elfogadás, megértés, szeretet, szexuális örömei stb.; illetve a házasság hátrányos tényezői: feszültségek, megoldatlan konfliktusok, csalódások stb. A házasság stabilitását a párkapcsolaton kívüli tényezők határozzák meg: a házasság fenntartását segítő külső nyomások, mint a válás esetén tapasztalható negatív környezeti reakciók, vagyis a külső elvárások, a válás utáni nehézségek, a kudarctól, magánytól való félelem stb.; más életformák vonzásai, esetleges új párkapcsolat, szexuális kalandok lehetőségei stb. (Bognár – Telkes 1986). A válás valószínűsége tehát akkor a legnagyobb, ha nagyok a feszültségek, de gyengék a fennmaradást szolgáló kényszerek, és erős az alternatív lehetőségek vonzása (Cseh-Szombathy 1985; Gödri 2001; Philips 2004).

A házasság felbomlásában – amint az eddigiekben már láttuk – demográfiai, társadalmi, gazdasági és pszichológiai tényezők egész sora játszik szerepet. A válás nem egyetlen mozzanat, hanem inkább folyamatnak tekinthető, amelyre hatással vannak az egyének életében bekövetkező egyéb események is, mint például a képzettség változása, a foglalkozási életútban vagy a lakáskörülményekben bekövetkezett változások stb. A személyes értékek, jellemzők és attitűdök is módosulhatnak (Jasilioniene 2007).

A válás a házastársi kapcsolatok megszűnésének egyszerre több szinten zajló folyamata is. A legfontosabb szintek: az érzelmi leválás, a másik „elengedése”; a válás jogi aktusa; a szülő-gyermek kapcsolat új szerepeinek kialakítása; a vagyonmegosztás és végül a korábbi társas kapcsolatok átrendeződése (Bognár – Telkes 1986).

Tehát a házasság megszűnése nemcsak az élet különböző területeire kiterjedő, hanem időben is elhúzódó folyamat, amelyben a jogi aktus, a válás bírósági kimondása csupán egyetlen – és nem is mindig a legfontosabb – állomás. Tudjuk, hogy az érintett felek az esetek többségében már a válást – akár jóval – megelőzően szétköltöznek (Becker 1993), és ezt az eseményt inkább tekinthetjük a tényleges életközösség megszűnésének, mint a bírósági határozat megszületését. Erről az időszakról keveset tudunk, mert a különélésre leggyakrabban a két fél közötti informális egyezség alapján kerül sor. A tapasztalat azonban az, hogy a legtöbb külön élő pár hamar elválik (Cherlin 1992).

A korábbiakban említettekén kívül a válási esélyeket a házastársak személyes jellemzői, elvárásai és igényei, konfliktus- és problémamegoldó készségei

is befolyásolhatják. A döntésben szerepet játszó tényezők különbözőek a férfiak és a nők esetében, és időben is változnak: eltolódás tapasztalható az instrumentális okoktól az érzelmi felé (Kitson – Sussman 1982). A leggyakrabban az alkoholizmus, a hűtlenség, a kommunikáció és a megértés hiánya, az összeférhetetlenség, a családon belüli nemi szerepek eltérő megítélése, szexuális és anyagi problémák merülnek fel (White 1990). Az említett okok fontossági sorrendje a családi életciklusok során is változnak: egyesek előtérbe kerülnek, míg mások háttérbe szorulnak (Rasche 1988). Saját kutatásaink is alátámasztják a fentieket.³ A nők több okot jelöltek meg, mint a férfiak, az első három helyen azonban mindkét nemnél ugyanaz szerepelt: a figyelmesség és a szeretet hiánya, a volt házastárs személyes szokásai és az anyagi problémák. A nőknél nagyobb súllyal szerepelt a volt házastárs italozása és költekezése, a férfiaknál pedig a saját munkával való túlterheltség. Emellett megjelent még a volt házastárs hűtlensége, problémák a családjával és a barátaival, továbbá szexuális problémák és a háztartási munkák, illetve gyermeknevelés körüli nézeteltérések. A figyelmesség és a szeretet hiányának primátusa egyértelműen jelzi a házasság érzelmi oldalának előtérbe kerülését.

A válások egyes konkrét tényezői

Az előzőekben a válások általános, makrotársadalmi, a családi mikroközösségben rejlő, illetve személyes okait tekintettük át. A következőkben az egyes konkrét társadalmi-gazdasági-demográfiai tényezőkre térünk rá.

Mckay (2002) összefoglalja azokat a konkrét, elsősorban demográfiai jellegű tényezőket, amelyek összefüggésbe hozhatók a válás megnövekedett valószínűségével. Ezek a következők: korai házasságkötés, házasság előtti együttélés, házasság előtti szülés, a házasságkötést követő rövid időn belül megszülető első gyermek, rossz anyagi körülmények, alacsony képzettség, különböző társadalmi osztályból származó házaspárok, válás a szűkebb családban, előző házasság (saját válás). Megemlíti még továbbá az alternatív partnerek elérhetőségét, illetve az alternatív lakhatási lehetőségeket (pl. a szülőknél).

A válás okait vizsgáló kutatások általános tapasztalata, hogy a demográfiai tényezők hatása legtöbbször erős és konzisztens, míg más társadalmi-gazdasági tényezőké gyengébb és nem egyértelmű.

³ A KSH Népszámszámítási Kutatóintézete „Családi együttélés” címmel 2002/2003-ban kérdőíves vizsgálatot végzett a 2000-ben elvált férfiak és nők 1606 fős mintáján.

A származási család: a szülők válása és a testvérek

Számos tanulmány számol be arról, hogy a szülők válása megnöveli a felnőttkori párkapcsolat felbontásának valószínűségét, de arra is rámutatnak, hogy ez az összefüggés nem túl erős (Amato 1996; Pope – Mueller 1976; Greenberg – Nay 1982). Az elvált szülők gyermekei tehát maguk is nagyobb eséllyel válnak el, mint azok, akik stabil szülői családból származnak. Ez még azok esetében is megfigyelhető, akik már felnőttek voltak, amikor a szüleik házassága felbomlott (de Graaf – Kalmijn 2006; Wallerstein et al. 2000).

Az az általános vélemény, hogy a jelenség eredete a hiányos szocializáció, aminek következtében az érintettek kevésbé képesek a problémákkal megbirkózni, a nemi szerepeket nem megfelelően sajátítják el, hiányzik a szükséges kontroll és általában anyagi problémákkal küzdenek (Raschke 1988). Az elvált szülők gyermekeit nagyobb eséllyel gyötörnek olyan gondok, mint a mások iránti bizalom vagy az elköteleződésre való képesség hiánya. A szülők válása lebontja a válás pszichológiai korlátait, és elfogadhatóbbá teszi mint a konfliktus megoldásának egyik lehetséges módját (Amato 1996). *Feng* és szerzőtársai arra a következtetésre jutottak, hogy a szülők válása azáltal növeli a gyermek válásának valószínűségét, hogy alacsonyabb lesz az iskolai végzettsége és a jövedelme, valamint korábban is házasodik. Ha viszont kiküszöböljük ezeknek a tényezőknek a hatását, akkor mérséklődik a különbség az elvált és nem elvált szülők gyermekeinek válási hajlandósága között.

A testvérek számának szintén van befolyása. Aki több testvérrel együtt nevelkedett, az jobban hozzászokott a nagyobb családhoz, és általában is a családi környezethez, tehát igyekszik azt megőrizni. Úgy is érvelhetünk azonban, hogy a több testvér egyfajta támogató hálózatot biztosít, ami megkönnyíti a válás következményeinek kezelését (Bernhardt 2000).

Életkor a házasságkötéskor

A házasságkötéskor betöltött életkor a válás egy további fontos előrejelzője. Számos tanulmány beszámol arról, hogy a korán, főként a 20 éves kor előtt kötött házasságok esetében nagyobb a válás esélye (Andersson 1997; Kiernan 1986; Kravda, 1988; Martin – Bumpass 1989).

A gazdasági elméletek szerint ennek az az oka, hogy nagyon fiatal korban az emberek nem fordítanak elegendő időt és energiát a megfelelő partner keresésére, illetve hogy nem elég érettek a megfelelő társ kiválasztására; érzelmileg nem eléggé felkészültek, és hiányoznak a kapcsolat fenntartásához szükséges ismereteik és a gazdasági erőforrások. A túl fiatalon kötött házasság gyakran irreális szerepelvárásokkal, valamint a szülői családtól való elszakadás nehézségeivel is együtt jár (Raschke 1988). Jelentősége van továbbá annak is, hogy a

személyiség ebben a korban még kialakulóban van, még sokat változik. Minél fiatalabb egy pár, annál nagyobb az esélye, hogy az évek folyamán eltávolodnak egymástól, mert egyre nagyobb eltérést tapasztalnak érdeklődési körükben, nézeteikben és terveikben. A házasságkötési kor a házasság első öt évében a válás előrejelzésére leginkább alkalmas tényező (Martin – Bumpass 1989).

A korai házasságkötést tehát – más okok mellett – azért tartják a válás kockázatát növelő tényezőnek, mert feltételezik, hogy ebben az esetben kevesebb idő áll rendelkezésre a megfelelő társ megtalálásához, információk gyűjtéséhez. Ellentmond ennek a magyarázatnak, hogy a házasság előtti együttélés – aminek folytán a partnerek minden bizonnyal több ismerethez juthatnak egymásról – növeli a válás esélyét. Brüderl és Kalter (2001) azt fejtegeti egy tanulmányában, hogy valójában nem a házasságkötéskor betöltött életkort kellene figyelembe venni, hanem a megismerkedés, illetve a szorosabb kapcsolat kialakulásának időpontját. Kimutatták, hogy így eljárva a házasság előtti együttélés negatív hatása számottevően gyengébbnek mutatkozik.

Néhány tanulmány amellet érvel, hogy a házasságkötéskor betöltött életkor és a házasság felbomlásának kapcsolata a társadalmi státus hatását tükrözi, ugyanis az alacsonyabb társadalmi osztályokból származók hajlamosabbak korábbi életkorban házasodni. Továbbá egyes kutatások szerint a korán házasodók sajátos személyiségvonásokkal rendelkeznek, amely hajlamossá teszi őket a korai válásra is (Hoem – Hoem 1992).

Együttélés a házasság előtt

A házasság előtti együttélés hatásával kapcsolatban érvelhetünk úgy, hogy ennek csökkentenie kell a válás kockázatát, mivel a partnerek megismerhetik egymást, megtapasztalhatják, hogy a másik fél hogyan viselkedik a mindennapi életben fontos helyzetekben. A házasság előtt együtt élők esetében több a partnerről szerzett információ és nagyobb a kapcsolatba történt befektetés.

Számos kutatás eredményei szerint azonban éppen ennek az ellenkezője tapasztalható, vagyis az előzetes együttélés nélkül összeházasodók körében kisebb a válási kockázat (White 1987; Booth – Johnson 1988; Thornton 1991). Azt mondhatjuk, hogy ahogyan az együttélési formák változnak – vagyis az élettársi kapcsolat egyre jobban elterjed –, a házasság mint első együttélési forma egyre inkább vallásos vagy egyéb meggyőződések (esetleg valamilyen területi vagy más kulturális hatások) kifejeződése lesz. Ez azt is jelenti, hogy ebben a csoportban alacsonyabb és csökkenő válási esélyekre számíthatunk. A választott forma tehát egyfajta szelekciót is rejt, és a házasság előtt együtt élők általában liberálisabb nézeteket vallanak a párkapcsolatokra vonatkozóan (is), gyengébb a házassággal szembeni elkötelezettségük, kevésbé normakövetők, és

kevésbé befolyásolja őket a válással járó esetleges stigmatizáció, ezért könnyebben bontják majd fel a házasságukat.

Házasságon kívül született gyermek

Számos kutatás foglalkozott azzal, hogy az első gyermek születésének időzítése milyen hatást gyakorol a házasság stabilitására. Általános tapasztalat szerint az összefüggés fennáll. A házasságot megelőző fogamzás és különösen a házasság előtti születés növeli a házasság felbomlásának valószínűségét, főként az első években (Andersson 1997; Lyngstad 2006; Waite – Lillard 1991; Martin – Bumpass 1989). A magyarázat többnyire a gyakori anyagi problémákban (amit olykor a tanulmányok megszakítása is befolyásol), valamint a szülői szerepre való felkészületlenségben található meg. A házasság felbomlásának ezt a megnövekedett valószínűségét nem befolyásolja, hogy ki a gyermek apja – akkor is fennáll, ha ez a későbbi férj (Kravdal 1988; Liu 2002).

A házasságon kívül született, illetve fogant gyermek válási kockázatot növelő hatását annak tulajdonítják, hogy nem volt elegendő vagy megfelelő idő és lehetőség a partner kiválasztására, illetve annak, hogy a házasságon kívül gyermeket szült nők kevésbé számítanak kívánatos partnernek a házassági piacon – a „kikényszerített” vagy „erőltetett” házasság a feszültségek felgyülemeléséhez vezethet.

Megjegyezzük azonban, hogy Hoem és Hoem (1992) nem találtak ilyen hatást, ha abban az élettársi kapcsolatban született, illetve fogant a gyermek, ami később a házassághoz vezetett. Az együttélésen kívül született első gyermek viszont nagyobb válási kockázatot generál. Ez a helyzet két változatban áll elő: vagy a jelenlegi házastárs nem a gyermek apja, vagy a párnak olyan problémái voltak a gyermek születésének idején, amely akkor megakadályozta őket az összeköltözésben, illetve a házasságkötésben. Mindkét esetben fokozott válási kockázattal számolhatunk.

A házasságon belül fogant és született gyermek(ek) védeneink leginkább a házasság bomlás ellen. Nem tudjuk azonban azt, hogy az első gyermek születésének a házasságkötést követő több éves késleltetése növeli-e a házasság stabilitását a korábbi gyermekszüléshez képest.

A gyermekek száma, kora és neme

A gyermekeknek a házasság stabilitására gyakorolt hatására vonatkozó szakirodalom arra a következtetésre jut, hogy a gyermek hozzájárul a házastársak közötti szorosabb kapcsolathoz és csökkenti a válás esélyét. A gyermekek ún. házasságspecifikus tökélet alkotnak (Becker – Landes – Michael 1977),

emelve a házasság értékét, és ezzel növelve felbontásának a költségeit is, hiszen a válás ennek a tőkének a részleges vagy teljes elvesztésével járhat (Waite – Lillard 1991; Brüderl – Kalter 2001). A gyermek jogi, anyagi és érzelmi korlátokat állít a válás elé, ugyanakkor azonban több gyermek nem jelent szükségszerűen nagyobb védelmet.

Az emberek akkor fektetnek be ilyen tőkébe, ha ez valamiféle hozadékkal jár saját maguk és utódaik számára (és esetleg más családtagok számára is). Eszerint a gyermek születése annak megnyilvánulása, hogy a kapcsolat jól működik és a válás kockázata alacsony – legalábbis, ha tervezett gyermekről van szó. Ezt a következtetést kiterjeszthetjük a közös gyermekekre általában, és ha nem működnének más hatások, minden további gyermeknek tovább kellene csökkentenie a válási kockázatot. A kutatási eredmények nagyrészt összhangban vannak ezzel, ugyanakkor rámutatnak arra, hogy a csökkenés nem monoton, a háromgyermekes párok esetében nagyobb a válás kockázata, mint a kétgyermekeseknél. Elképzelhető, hogy a második gyermek után születő gyermekek előre nem látott feszültségeket visznek a családok életébe, vagy hogy egy további gyermek bizonyos esetekben már nem tesz jót a családi kapcsolatoknak (Hoem – Hoem 1992).

A rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy a kétgyermekes párok körében a legkisebb a kockázat, a további születéseknek már kisebb a befolyásuk. Számos tanulmányban arra a következtetésre jutottak, hogy a gyermekek számának a válásra gyakorolt hatása U alakú görbével szemléltethető: valószínűsége legalacsonyabb a kétgyermekesek, legmagasabb pedig a gyermektelenek, illetve a négy- és több gyermekesek körében (Andersson 1997; Liu 2002).

Nemcsak a gyermekek száma, hanem az életkora is fontos szerepet játszhat a házasság stabilitásában. A válás kockázata alacsony a gyermek születését követően, és a legalacsonyabb abban az időszakban, amikor a gyermek még nagyon kicsi. Növekedésével párhuzamosan emelkedik a válás kockázata (Andersson 1997; Kravdal 1988; Becker – Landes – Michael 1977). Waite és Lillard (1991) szerint az életkor hatása az elsőszülötteknél a legerősebb. Az elsőszülött gyermekek az iskoláskor előtti éveikig növelik szüleik házasságának stabilitását, míg az ezt követően született gyermekekről csak egészen fiatal korukig állítható ez.

Tudjuk, hogy bizonyos társadalmakban, illetve bizonyos társadalmi csoportokban előfordul, hogy bizonyos nemű gyermek születését preferálják (például Kínában a fiúgyermekét). 1980-as évekbeli adatokra alapozott korábbi kutatások alapján felmerült az a feltételezés, hogy azok a párok, akiknek csak lánygyermekei vannak, jobban ki vannak téve a válás kockázatának (idézi Diekmann – Schmidheiny 2004). Lehetséges magyarázatként azt hozták fel, hogy az apákat általában jobban bevonják a fiúk nevelésébe, mint a lányokéba, és ez stabilabbá teszi a házasságokat. Diekmannék 16 országból származó ada-

tai nem igazolták ezt a feltételezést. Vélhető, hogy a családi szerepek változásával az apák figyelme egyenlőbben oszlik meg különböző nemű gyermekeik között.

A kutatót foglalkoztathatja az a kérdés is, hogy azok esetében, akik első gyermekei ikrek, különbözik-e a válás esélye az olyan párokétól, akiknek egy mást követően születnek meg a gyermekeik. A felvetés érdekes, bár kissé marginális, tekintve, hogy átlagosan 100 születésre esik egy ikerszülés. Svéd adatok elemzése nem mutatott ki ilyen különbséget (Walke 2002). Az ikreket gyakran ki is zárják a vizsgálatokból, eleve feltételezve, hogy szüleik viselkedésének sajátosak a motívumaik. A gyermek világra jötte általában megszilárdítja a házasságokat, legalábbis egy időre; az ikrek születése azonban olyan stresszel járhat, amellyel a pár nehezen birkózik meg. Az esemény tehát a házasság megromlásához vezethet, de a megnövekedett felelősség stabilizálhatja is azt.

A házasság tartama

A házasságtartam és a válás összefüggését vizsgálva abból a logikus feltevésből indulhatunk ki, hogy akik elégedettebbek a házasságukkal, kevésbé hajlamosak azt felbontani, de mert az elégedettség időközben változik, különböző időszakokban más-más a válás kockázata.

Számos tanulmány szerint a házassággal való elégedettség az életút folyamán U alakú görbe szerint változik, azaz az első években csökken, a későbbiekben pedig emelkedik. Az első ilyen kutatási eredmények már a hetvenes években megjelentek (Rollins – Feldman 1970; Rollins – Cannon 1974; Spanier et al. 1975). Empirikusan is bebizonyosodott, hogy a válás kevésbé valószínű idősebb korban és hosszabb házasságtartam után (Fergusson et al. 1984; Booth et al. 1986).

A válási kockázat ilyen változásának egyik lehetséges magyarázata az, hogy a házasság első évtizedében a felek a további életútjuk szempontjából meghatározó eseményeken mennek keresztül és nagy kihívásokkal szembesülnek (az iskola befejezése, álláskeresés, karrierépítés, gyermek születése stb.). Évekkel később már sokkal nyugodtabb életet élnek, és megfelelő probléma-megoldási stratégiák birtokában vannak. Az együttélés hosszú éveit alatt növekszik a „házasságspecifikus tőke” is, és ez költségesebbé teszi a válást.

A legtöbb elemzés a gyermekek érkezésére összpontosít. Megszületésüket követően az elégedettség mérséklődéséről számolnak be a párok. Ha a gyermek stressz forrása a házasságban, akkor feltételezhetjük, hogy több gyermek még inkább az; a serdülőkori problémák hatásaként pedig tovább csökken az elégedettség. Ezzel összhangban a rövid távra vonatkozó elemzések azt mutatják,

hogy az első gyermek megszületését követően az elégedettség mértéke alacsonyabb, majd ismét emelkedik, amikor a gyermekek elhagyják a szülői házat.

Ezek az eredmények azonban keresztmetszeti jellegű vizsgálatokon alapultak, így nem tudták kiszűrni a kohorszthatást, valamint az életkor és más tényezők befolyását. Longitudinális vizsgálatok során azonban nem mutattak ki U alakú görbét (White – Booth 1985; Caroline – George Vaillant 1993). Így VanLaningham és szerzőtársai (2001) az Egyesült Államokra vonatkozóan azt találták, hogy az elégedettség és a házasságtartam közötti kapcsolat csak enyhén görbevonalú, és a házasság kezdeti éveiben legnagyobb a csökkenés. Glenn (1998) házasságkohorszokat hasonlított össze a GSS megismételt keresztmetszeti hullámaiból, és azt látta, hogy folyamatosan csökken a házassággal való elégedettség.

Ugyanakkor azonban az említett elemzések nem vesznek figyelembe számos szóba jöhető tényezőt. Ilyen például, amikor a feleség fizetett munkát vállal, lakást változtat a család, jövedelmük növekszik vagy csökken, valamelyikük nyugdíjba megy – ezek pedig mind olyan mozzanatok, amelyek átstrukturálják a családi szerepeket és hatással lehetnek arra, hogy a pár tagjai hogyan értékelik a házasságot. A házasság késői fázisában hozzájárulhat az elégedettséghez az anyagi biztonság és a saját otthon. Lee (1989) pedig azt találta, hogy a felelősség és a különböző szerepekhez kapcsolódó követelmények, elvárások csökkenésének lehet ilyen hatása. Myers és Booth (1996) kutatása szerint a nyugdíjazás akkor korrelál a házasság minőségének javulásával, ha a férj korábbi munkája nagymértékű stresszel járt.

Az utóbbi évtizedekben növekszik az igen hosszú házasságtartamot követően felbontott házasságok aránya az összes váláson belül, ennek mértéke azonban (még) kisebb annál, hogy érdemben emelje a válási kockázatot az adott csoportban. Kétségtelenül szerepet játszik itt az is, hogy ekkorra már sok házasságnak az egyik házastárs halála véget vetett. A magyarországi statisztikai adatok szerint is a válási arányok növekedése tapasztalható mind az idősebb korúaknál, mind – ezzel összefüggésben – a régebben fennálló házasságok esetében.

Jövedelem, foglalkoztatás

A nők munkavállalása megteremtette ugyan a válás gazdasági feltételeit, azonban a házasság felbontásáról hozott döntést számos ezzel összefüggő tényező árnyalhatja. Fontos szempont lehet az, hogy rendelkeznek-e biztos jövedelemmel a pár tagjai, mire számíthatnak a válást követően – részben a két külön háztartás létrehozása következtében előálló gazdaságossági veszteség, részben pedig a munkalehetőségeket illetően (ez utóbbi főként a gyermekeset, illetve kisgyermekeseket érinti, főleg azt a felet, akinél a válás után marad a gyermek). A kutatási eredmények eléggé vegyes képet mutatnak a foglalkozta-

tás, a foglalkozási státus, a munkaidő és a jövedelem hatásáról, és ez nemek szerint is különböző.

A válás gazdasági következményeinek feltárására irányuló munkák mindegyike jövedelemcsökkenésről számol be. Ennek mértéke a nők – különösen pedig a gyermekes nők – esetében nagyobb. Országonként vannak ugyan különbségek, de a válás mindenütt negatív hatással van a gyengébb félre. A veszteség súlya a nők munkaerő-piaci helyzetétől – konkrétan és általában is –, az állam által nyújtott pénzügyi támogatástól, továbbá a rokonsági hálózat működésétől. Tehát a család, a munkaerőpiac és az állami intézmények modulálják ezt a hatást (Andress et al. 2006).

Feltételezhetjük, hogy a nők munkaerő-piaci szerepvállalása a válás esélyének növekedése irányában hat, hasonló működési mechanizmus révén, mint a képzettség. Akinek biztos állása van, az nagyobb eséllyel fog elválni, mert egyrészt jobb a gazdasági helyzete, másrészt általában jobban meg tud birkózni a család felbomlásával, jobban tudja hasznosítani a képességeit, jobban tud élni a lehetőségeivel, továbbá mert több lehetősége van arra, hogy más férfiakat ismerjen meg, mert részben a férjétől független társadalmi életet él. A rész-munkaidőben dolgozó nők esetében ezeknek a tényezőknek a hatása gyengébb. Ennek a foglalkoztatási formának a választása önmagában is jelzi, hogy jobban elkötelezettek a család iránt, mint akik teljes munkaidőben dolgoznak.

Számos kutatás azonban ettől eltérő eredményre jutott. Alacsony foglalkozási státusú és alacsony jövedelmű csoportokban korábbi vizsgálatok többnyire magasabb válási arányt mutattak ki (Fergusson et al. 1984; Raschke 1988; Martin – Bumpass, 1989). Ross és Sawhill 1975-ös longitudinális vizsgálata szerint a férfiak körében pozitív az összefüggés a munkanélküliség és a házasság instabilitása között, ezt később, 1979-ben Cherlin is igazolta (Raschke 1988). Az alacsony foglalkozási státus és a magas válási gyakoriság szintén kapcsolatban áll. A nők esetében viszont éppen a foglalkoztatottság járt együtt a válás nagyobb valószínűségével (Mott – Moor 1979; Booth – White 1980).

Képzettség

Elméleti megfontolások és korábbi kutatási eredmények egyaránt arra engednek következtetni, hogy a képzettség is befolyásolja a válási kockázatot.

Az iskolázottabbak inkább megengedhetik maguknak, hogy külön otthonban, külön háztartásban éljenek; jobban bízhatnak abban, hogy képesek lesznek megküzdeni az újrakezdés nehézségeivel, sőt az abban rejlő lehetőségeket ki tudják használni.

Ugyanakkor ennek ellenkezőjére, vagyis arra vonatkozóan is vannak kutatási eredmények, hogy a magasabb iskolai végzettségűek körében alacsonyabb a válás valószínűsége (Mott – Moor 1979). Glick és Norton 1979-ben azt való-

színűsítette, hogy azok az egyéni, társadalmi és gazdasági körülmények, amelyek a magas iskolai végzettség tényezői, a házasság stabilitása irányába hatnak (Raschke 1988). Hoem és Hoem (1992) eredményei szerint az iskolázottabb szülők lánygyermekai nagyobb eséllyel bontották fel párkapcsolatukat, mint a kevésbé képzetteké. Szerintük eszerint kell lennie valaminek a magasabb társadalmi osztályok kultúrájában, ami könnyebben elfogadhatóvá teszi a válást a megromlott párkapcsolat fenntartásának alternatívájaként.

Úgy tűnik, hogy mindkét fenti érvelés igaz lehet, csak más-más időszakra vonatkozóan. Graaf és Kalmijn (2006) a válási kockázat öt jól ismert meghatározó tényezőjét vizsgálta tanulmányában, ezek a következők: a képzettség, a szülők társadalmi státusa, a vallásosság, a szülők válása és a gyerekek. Megfigyelésük tárgyát az 1952–1999 közötti holland házassági kohorszok képezték. Ebben az időszakban az elemzésbe bevont társadalmi tényezők hatása stabil volt, a képzettség kivételével. Azokban az időkben, amikor a válás még nem volt annyira elterjedt, mint napjainkban, a magasabb képzettségűek nagyobb eséllyel bontották fel házasságukat, mint a képzetlenebbek. A válások tömeges elterjedésével azonban ez a tendencia megfordult, és ma már a házasságbomlás esélye a kevésbé iskolázottak között magasabb.

Vallás

A vallás – mint a tradicionálisabb családi értékek és a magasabb szintű erkölcsi elkötelezettség forrása – általában meglehetősen erős hatást gyakorol a házasság stabilitására. A vallási közösség szigorú kontrollt gyakorol tagjainak mindennapi élete fölött, részletesen szabályozza azt, és ez az individuális törekvések visszaszorítására és a vallási-egyházi normák betartására készlet. A szabályok megszegését, a normakövető viselkedés hiányát pedig a közösség különböző módon szankcionálja.

Úgy tűnik, a felekezeti hovatartozás kevésbé befolyásolja a házasság stabilitását, mint a vallásgyakorlás, és ez a hatás általában csökken. Korábbi kutatások azt találták, hogy a katolikusok kevésbé hajlamosak a válásra, mint a protestánsok, és ezt a katolicizmus szigorú válásellenességével magyarázták. A közelmúltban született tanulmányok arról számolnak be, hogy a két felekezethez tartozók válási arányszámai közelednek egymáshoz. Mindazonáltal összehasonlító értelemben a vallásosok kevésbé toleránsak a válással szemben.

A valláshoz való viszony a kérdés időpontjára vonatkozott, nem pedig a vizsgált viselkedés előfordulásának idejére. Feltételezhetjük azonban, hogy a hitbeli meggyőződés kialakulása hosszan tartó szocializációs folyamat eredménye, és az életút folyamán nem vagy csak kevéssé változik – tehát nem követünk el nagy hibát, ha a fent jelzett módon járunk el. Valami mégis gondolkodóba ejtethet eljárásunk helyességét illetően: bizonyos traumatikus események

képesek lehetnek megváltoztatni ezt a meggyőződést, és a válást tekinthetjük ilyennek. Következésképp, ha valaki a házassága felbomlása után megkeseredve fordult a vallás felé, akkor alulbecsüljük a stabilizáló hatást, hiszen olyanokról is feltételezzük, hogy a válás idején vallásosak voltak, akikre akkor még ez nem volt igaz. Az ebből eredő torzítás természetesen fordítva is előfordulhat.

Naptári idő

A jelenség elemzése során igen fontos a naptári idő rögzítése, ezt számos tanulmány hangsúlyozza (Kravdal 1988; Andersson 1997). A válások gyakoriságában e szerint bekövetkezett mozgások egyrészt az idevágó törvények, másrészt a szélesebb értelemben vett társadalmi-gazdasági és kulturális közeg változásait tükrözik.

A válás jogi szabályozása általában inkább követi a már kialakult tendenciákat, tehát hosszabb távú változásokra önmagában ritkán ad magyarázatot. Rövidebb távon azonban esetleg más tényezőkkel nem magyarázható hirtelen ingadozásokat generálhat, mint például az 1987-es hazai szigorítás, amelynek hatására 1988-ban mélypontra süllyedt a válások száma (néhány év alatt azonban visszaállt a korábbi szint).

A gazdasági változások élénkíthetik vagy visszafoghatják a házasodási és a válási hajlamot is. A konjunktúra kedvező feltételeket teremthet a váláshoz azáltal, hogy könnyebben biztosítható az egyszemélyes vagy egy szülő gyermekkel típusú háztartások önálló megélhetése, míg a recesszió éppen ellenkezőleg hathat.

A kulturális változások, az értékek és attitűdök módosulása hosszabb távú folyamat, a naptári időben ezek hatását csak ilyen dimenzióban tudjuk kimutatni. A házasság és a válás megítélésének változása – aminek nyomán a házasság már nem feltétlenül szerepel az egyéni tervek között, illetve az életre szóló házasságot felváltja a házasságok és élettársi kapcsolatok sorozata, továbbá a válás társadalmi elfogadása – évtizedes folyamat eredménye.

Válás Európában – hasonlóságok és különbségek

A válásra hajlamosító tényezők az egyes országok társadalmi-gazdasági-kulturális jellemzőinek függvényében eltérő módon fejtik ki hatásukat.

Egy tanulmányban (Wagner – Weiss 2006) európai longitudinális válás-vizsgálatok metaelemzését mutatták be a szerzők. Három lehetséges tényezőt vizsgáltak: a házasság előtti együttélést, a közös gyermekeket és a szülők válását. Mindegyik tényező számottevő variabilitást mutatott. A házasság előtti együttélés néhány országban (Csehország, Észtország, Franciaország, Németor-

szág, Magyarország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország és Svájc) szignifikáns kapcsolatban áll a házasság stabilitásának csökkenésével, más országokban (Ausztria, Belgium, Finnország, Litvánia, Szlovénia, Egyesült Királyság) ilyen összefüggés nem mutatkozik, Görögországban pedig pozitív a hatás. A házasság előtti együttélés összességében 33%-kal növeli a házasság felbomlásának valószínűségét. Ha gyermeke van a házaspárnak, ez 25–70%-kal növeli kapcsolatuk szilárdságát. Csaknem minden országban pozitív a kapcsolat, csak Németországban és Svédországban mutatható ki némi negatív hatás, de az átlagérték ezek esetében is pozitív. Ha a szülők elváltak, ez átlagosan 60%-kal növeli annak esélyét, hogy gyermekeik is így tegyenek. A hatás nem szignifikáns Franciaországban, Lengyelországban, Szlovéniában és Spanyolországban. Az átlagos hatás szórása nagy: az olaszországi 274% és a lengyelországi 13% képezi ezt a két pólust. Összefoglalóan az állapítható meg, hogy azokban az országokban, amelyekben a házasságot szigorú normák szabályozzák, a házasság előtti együttélés erősebben hat a válásra, mint ahol ez a szabályozás gyengébb. Továbbá, minél kevesebb az akadályozó tényező, annál kevésbé függ össze a szülők és a gyermekek válása.

4. Adatok és módszerek

Az elemzés az „Életünk fordulópontjai” c. panelvizsgálat első hullámának adatait dolgozza fel. Az adatfelvétel 2001-ben történt, több mint 16 ezer fős, a 18–75 év közötti népességre reprezentatív mintán. Mivel a nemek szerinti összehasonlítás nem állt szándékunkban, elemzésünkben csak a nők szerepelnek.

Tanulmányunkban a függő változó a jogi értelemben vett válás.⁴ A kockázati időtartam az első házasságkötéstől a válás bekövetkeztéig tart, hónapokban mérve. A megfigyeléseket két esetben cenzoráltuk: az interjú időpontjában, ha nem következett be a vizsgált esemény (a válás), illetve a házastárs halálának időpontjában, amennyiben ez volt a házasság megszűnésének az oka. Az elemzésbe végül összesen 6741 esetet vontunk be, és ebből 1371 esetben következett be válás. Az elemzésből kizárt esetek számát és a kizárás okát a 2. táblázat tartalmazza.

⁴ A házasság végének tekinthetnénk a házasfelek különköltözésének időpontját is – ami a legtöbb esetben nem egyezik meg a válás törvényes kimondásának időpontjával, és a legtöbb esetben nem is esik azzal egybe –, erről azonban nem rendelkezünk információval.

2. Az elemzésből kizárt esetek és a kizárás oka
Cases excluded from the analysis and the cause of the exclusion

Esetek száma az eredeti adatbázisban	16 363
<i>A kizárás oka</i>	
Férfi	7 435
Nem kötött házasságot (hajadon, nőtlen)	1 831
Hiányzó adatok a házassággal kapcsolatban	111
Hiányzó adatok a gyermekekre vonatkozóan	43
Ikergyermekesek	106
Hiányzó adatok a vizsgált változóknál	96
<i>Az elemzésbe bevont esetek száma</i>	6 741
<i>A vizsgált esemény (válás) előfordulása</i>	1 371

Munkánk során szakaszonként konstans eseménytörténeti modellt használtunk: feltettük, hogy a kockázati ráta konstans, vagyis a kockázati idő mint kategoriális változó minden egyes kategóriájában állandó, de a különböző kategóriákban különböző lehet. Az eredményeket relatív kockázatok formájában mutatjuk be.

Változók

Az elemzés során egyaránt használtunk hagyományos (time-constant) és dinamikus (time-varying) változókat. A változók listáját és változónként a kockázati idő eloszlását a 3. és 4. táblázatban mutatjuk be.

Az első házasságkötés előtti gyermekszülés változójában csupán két kategóriát különböztetünk meg: megtörtént-e vagy sem ez az esemény. Ha igen, nem teszünk különbséget aszerint, hogy a férj-e a gyermek biológiai apja vagy sem. *Korábbi kutatási eredmények alapján azt várjuk, hogy a házasság előtt született gyermek növeli a válás kockázatát.*

A gyermekek számát és közülük a legfiatalabb életkorát egy interakciós változóval képeztük le. Az előbbit illetően a gyermekteleneket, valamint az egy-, két-, illetve három vagy több gyermekeseket különböztettük meg. A legkisebb gyermek életkorát három kategóriába osztottuk: 0–3 évesek (bölcsődéskorúak), 4–6 évesek (óvodáskorúak), valamint 7 évesek és idősebbek (iskoláskorúak és idősebbek). *Előző vizsgálatok eredményei alapján azt feltételezzük, hogy a gyermektelen nők válási esélye a legnagyobb, és a házasságbomlás kockázata a legfiatalabb gyermek életkorával együtt emelkedik.*

A házasságkötéskor betöltött életkort öt kategóriába csoportosítottuk: 14–18, 19–22, 23–26, 27–29 és 30+. *Korábbi ismereteink alapján azt várjuk, hogy a fiatalabb korban kötött házasságok bomlékonyabbak.*

Bevontuk az elemzésbe a szülők válására vonatkozó változót is, amelyről számos kutatásban azt tapasztalták, hogy tényezője a válási kockázatnak. Két

kategóriát különítettünk el aszerint, hogy a szülők a megkérdezett 16 éves kora előtt elváltak-e vagy sem. *Azt várjuk, hogy a szülők válása megnöveli a házasságbomlás esélyét.*

Van információnk arról, hogy a megkérdezettnek az interjú idején milyen volt a viszonya a valláshoz. Itt három kategóriát különböztettünk meg: vallásos és az egyház tanításait követi, vallásos a maga módján, illetve nem vallásos vagy nem tudja. *Azt feltételezzük, hogy a magukat vallásosnak mondók esetében a legkisebb, a nem vallásosak esetében a legnagyobb a válás kockázata.*

A naptári idő fontos dinamikus változó. Mivel elemzésünk hosszú időszakot fog át, lehetőség nyílik a periódushatás alapos tanulmányozására. Ennek érdekében viszonylag rövid, ötéves szakaszokra osztottuk a vizsgált intervallumot, az utolsó egy kicsit hosszabb, tartalmazza az adatfelvétel évét is. *Azt várjuk, hogy a válási esélyek csaknem folyamatosan emelkednek, összhangban a korábban már bemutatott teljes, illetve nyers válási arányszámok alakulásával.*

Az iskolai végzettséget szintén dinamikus változóként vontuk be az elemzésbe. Ennek érdekében néhány alapvető feltevéssel kellett élnünk, a magyar oktatási rendszer jellemzőiből kiindulva. Feltételeztük, hogy az általános iskolát 14, a szakmunkásképző iskolát 17, a szakközépiskolát vagy gimnáziumot 18 éves korukban végezték el a megkérdezettek, és tanulmányaikat közben nem szakították meg. A felsőfokú végzettség megszerzése előtt már gyakoribb lehet a tanulmányok megszakítása, ezért ebben az esetben a képzésben töltött időt öt évnek vettük. A képzettség hatására nézve nem fogalmazunk meg hipotézist, mivel adataink meglehetősen hosszú naptári időt fognak át, ami alatt ebben érdemi változás történt (Graaf – Kalmijn 2006).

A házasság előtti együttélést igen/nem kategóriával képeztük le. *A szakirodalom alapján azt várjuk, hogy akik a házasságkötés előtt élettársi kapcsolatban éltek, nagyobb eséllyel bontják fel a házasságukat, mint azok, akik nem.*

3. A kockázati idő és a változók eloszlása
Time-constant változók
Exposure time and the distribution of the variables
Time-constant variables

Változó	%	Esetszám
<i>Gyermekkorában ép családban nevelkedett-e?</i>		
Igen	93,8	6 169
Nem	6,2	572
<i>Hány testvérral nevelkedett együtt gyermekkorában?</i>		
Nem volt testvére	11,6	820
1 testvérral	30,4	2 456
2 vagy több testvérral	58,0	3 465
<i>Együtt éltek-e az első házasságkötés előtt?</i>		
Nem éltek együtt	95,0	5 962
Együtt éltek	5,0	779
<i>Hány éves korában kötötte az első házasságát?</i>		
14–18	26,1	1 624
19–22	52,5	3 423
23–26	15,7	1 211
27–29	3,3	278
30–	2,4	205
<i>Született-e házasságon kívül gyermeke?</i>		
Nem született	96,3	6 406
Született	3,7	335
<i>Vallásos-e?</i>		
Igen, az egyház tanítását követi	26,1	1 408
Igen, a maga módján	57,8	3 947
Nem vallásos vagy nem tudja	16,1	1 386
<i>Összesen</i>	1 986 855*	6 741

*Összes kockázati idő tartama hónapokban.

4. A kockázati idő és a változók eloszlása
Time-varying változók
Exposure time and the distribution of the variables
Time-varying variables

	%	Esemény előfordulása (válások száma)
<i>A házasság tartama</i>		
1 év	4,0	62
2 év	4,0	92
3 év	3,8	114
4 év	3,7	94
5 év	3,6	101
6 év	3,5	79
7 év	3,4	80
8–9 év	6,5	119
10–19 év	27,8	422
20+ év	39,6	208
<i>Életkor</i>		
–29	28,5	645
30–39	28,5	481
40–49	21,1	202
50–75	21,8	43
<i>A gyermekek száma és a legfiatalabb gyermek életkora</i>		
Nem született gyermeke	7,0	155
1,0–3	6,7	188
1,4–6	2,4	67
1,7+	16,6	171
2,0–3	17,6	302
2,4–6	4,7	52
2,7+	27,5	194
3+,0–3	8,5	175
3+,4–6	1,4	15
3+,7+	7,6	52
<i>Naptári idő (periódus)</i>		
–1960	4,5	55
1960–1964	4,7	59
1965–1969	6,5	97
1970–1974	8,5	127
1975–1979	10,5	159
1980–1984	12,1	186
1985–1989	13,4	190
1990–1994	14,4	178
1995–2001	25,4	320
<i>Iskolai végzettség</i>		
8 általános vagy kevesebb	47,1	440
Szaktunskáképző	16,1	293
Érettségi	27,6	497
Felsőfokú	9,2	141
<i>Összesen</i>	1 986 855*	1371

* Összes kockázati idő tartama hónapokban.

5. Eredmények

A válásra ható tényezőket hét különböző modellben vizsgáltuk.

Az elsőben a szocializációs hatást teszteltük. Az első házasságra vonatkoztatva: a családnak a gyermekkorban bekövetkezett felbomlása több mint másfélszeresére növeli a válás esélyét, a nagycsaládban (két vagy több testvér) nevelkedés pedig csökkenti azt.

A második modell tanúsága szerint az igen fiatal életkorban – 18 éves kor előtt – kötött házasságok egyértelműen bomlékonyabbak, mint az idősebb korban kötöttek. Ugyanilyen irányú, de nagyobb mértékű kockázatnövelő hatással jár a házasság előtti együttélés.

Az előző modellt kiegészítve a gyermekek adataival, a 26 éves kor után kötött házasságok esetében a válási kockázat (gyenge szignifikanciával) csökkent, és a házasság előtti együttélés hatása szintén csökkent valamelyest. A házasságot megelőzően született gyermek csaknem másfélszeresére növeli a házasság felbomlásának valószínűségét.

Elemzésünkben központi szerepet kap a gyermekek száma és közülük a legfiatalabb életkora. Az erre irányuló vizsgálatra egy interakciós változót használtunk. A két változó külön-külön történő alkalmazása kisebb mértékben javította a modell illeszkedését, mint a kombinációjuk. Referenciakategóriaként azokat a nőket választottuk, akiknek két, 0–3 éves gyermekük volt. Ehhez viszonyítva a gyermektelenek 2,19-szeres eséllyel válnak el, ami várározásunknak megfelelően mind közül a legmagasabb válási kockázat. Az egygyermekes nők esetében a válás valószínűsége már jóval kisebb, a legalacsonyabb azonban nem a 0–3 éves, hanem a már iskoláskorú gyermekkel rendelkezők körében. A család ebben az időszakban már „átvészelt” a házasságkötés és az első gyermek megszületésének krízisét, újabb gyermekük (még) nem született, tehát mindennapi életük viszonylag konszolidált. A gyermekszám és a legfiatalabb gyermek életkorának hatása a két- és háromgyermekesek további csoportjaiban nem szignifikáns.

A negyedik modellben a periódushatást tártuk fel, vagyis azt, hogy a naptári idő változása miként befolyásolja a válások bekövetkezését. Az 1960 előtti évekhez viszonyítva az egyes ötéves periódusokban a válási esélyek folyamatosan emelkednek, kivéve az 1990–1994 közötti időszakot, amikor nézve kisebb visszaesés tapasztalható. 1995–2001 között a bázisévekhez képest már több mint két és félszeres annak a kockázata, hogy az első házasság válással ér véget.

Az ötödik modellben a vallásosságot és az iskolázottságot szerepeltettük. Az előbbi hatása szépen kimutatható: az egyházi tanításokat követőkhöz viszonyítva a maguk módján vallásosoknak csaknem másfélszeres, a nem vallásosoknak (illetve azoknak, akik nem tudták megmondani, hogy vallásosak-e) közel kétszeres a válási kockázatuk. Azt mondhatjuk, hogy minél elkötelezet-

tebben vallásos valaki, annál kisebb az esélye annak, hogy első házassága válással ér véget. Az iskolázottság esetében a legalacsonyabb végzettségűeket tekintve referenciakategóriának, a szakmunkások és az érettségizettek körében másfélszer gyakoribb a válás, míg a felsőfokú végzettségűeknél az esélynövekedés az előbbinek csupán a fele.

A hatodik, ún. „teljes” modellbe bevontuk az összes eddig szereplő változót. Az eddigiekben tapasztalt hatások a legtöbb tényező esetében nem vagy csak kismértékben módosultak: a teljes családban való nevelkedés, a házasság előtti együttélés és a vallásosság hatása valamelyest gyengébb, a gyermekkori nagycsalád, a nagyon fiatal korban kötött házasság és házasság előtt született gyermek hatása némileg erősebb.

Két fontos és nagyobb léptékű változást emelünk ki, mégpedig a gyermekek számát és életkorát, illetve a naptári periódust illetően.

A válás esélye a gyermektelenek és az egygyermekesek minden kategóriájában emelkedett, a három-, 0–3 éves gyermekes családok esetében szignifikánssá vált és a növekedés jelentős. Azt mondhatjuk tehát, hogy a második gyermek megszületése stabilizáló hatást fejt ki a házasságra, a harmadikról azonban már nem állítható ez. A legkisebb gyermek életkora szintén fontos tényező, bár erős és statisztikailag szignifikáns hatásokat csak az elsőszülött gyermekeknél látunk. Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az első és második gyermek a megszületésekor, illetve egészen fiatal korában a házasság felbomlásának esélyét csökkentő tényező, az első gyermek 4–6 éves korában kissé növekednek a kockázatok, a második gyermeknél ugyanebben az életkorban már csökkennek, a harmadik, illetve többedik 0–3 éves korú gyermek mellett pedig emelkedik a válás esélye.

A naptári periódus hatása minden időszakban jelentősen csökkent, és legfeljebb 75%-os az esélynövekedés (szemben a korábban tapasztalt több mint másfélszeres különbséggel). Ez az eredmény egyáltalán nem meglepő, hiszen a válásban közrejátszó számos tényező (illetve amelyeket közülük itt figyelembe vettünk) „elviszi” a periódushatás jó részét.

A házasságtartamról nem ejtettünk még szót: ez a változó minden modellben szerepel, hiszen ez az ún. alap-időváltozó (basic time factor), ami alapján az egyes modellek a relatív válási kockázatokat becsülik. Itt azt látjuk, hogy az első évhez viszonyítva a harmadik, ötödik és a hetedik évben növekszik a válás esélye – a legmagasabb a harmadik évben –, bár egyre kisebb mértékben, és a nagyon hosszú, 20 éves vagy azt meghaladó házasságok esetében a kezdeti kockázat a töredékére csökken.

A hetedik modellben szerepel az életkor is. A váláskor betöltött életkor szerepeltetése azért kérdéses, mert a házasságkötéskor betöltött életkor és a házasságtartam már tartalmazza burkoltan ezt az információt. Valóban, ennek a változónak a bevonása csak a házasságtartam hatását módosítja érdemben, mégpedig oly módon, hogy a leghosszabb házasságtartam elveszíti

szignifikanciáját, „cserébe” a legidősebb korcsoportnál, a legalább 50 éveseknél tapasztalunk erősen szignifikáns hatást, a válási kockázat itt már csak töredéke a 40 éves kor előttiének.

5. Relatív válási kockázatok, első házasság, nők
Relative risk of divorce, first marriages, females

Változók	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell	7. modell
<i>A házasság tartama</i>							
1 év	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
2 év	1,52*	1,52*	1,53**	1,50*	1,51**	1,52*	1,52*
3 év	1,94***	1,95***	1,98***	1,89***	1,94***	1,96***	1,96***
4 év	1,65**	1,66**	1,70**	1,59**	1,65**	1,67**	1,67**
5 év	1,84***	1,85***	1,89***	1,74**	1,83***	1,86***	1,86***
6 év	1,49*	1,50*	1,53*	1,39^	1,49*	1,50*	1,51*
7 év	1,56**	1,57**	1,60**	1,44*	1,55**	1,57**	1,59*
8–9 év	1,21	1,22	1,29	1,10	1,21	1,26	1,28
10–19 év	1,02	1,03	1,14	0,85	1,03	1,10	1,15
20+ év	0,36***	0,36***	0,38***	0,26***	0,39***	0,39***	0,86
<i>Gyermekkorában ép családban nevelkedett-e?</i>							
Igen	1 (ref.)					1 (ref.)	1 (ref.)
Nem	1,89***					1,61***	1,60***
<i>Hány testvérrel nevelkedett együtt gyermekkorában?</i>							
Nem volt testvére	1 (ref.)					1 (ref.)	1 (ref.)
1 testvérrel	0,95					0,92	0,90
2 vagy több testvérrel	0,74***					0,82*	0,83*
<i>Hány éves korában kötötte az első házasságát?</i>							
14–18		1,29***	1,32***			1,42***	1,36***
19–22		1 (ref.)	1 (ref.)			1 (ref.)	1 (ref.)
23–26		1,00	0,93			0,90	0,94
27–29		0,85	0,74^			0,75^	0,85
30–		0,96	0,71^			0,71^	0,98
<i>Együtt éltek-e az első házasságkötés előtt?</i>							
Nem éltek együtt		1 (ref.)	1 (ref.)			1 (ref.)	1 (ref.)
Együtt éltek		1,84***	1,71***			1,35**	1,27*
<i>Született-e házasságon kívül gyermeke?</i>							
Nem született			1 (ref.)			1 (ref.)	1 (ref.)
Született			1,47**			1,63***	1,63***
<i>A gyermekek száma és a legfiatalabb gyermek életkora</i>							
Nem született gyermeke			2,19***			2,37***	2,41***
1,0–3			1,61***			1,66***	1,64***
1,4–6			1,82***			1,87***	1,82***
1,7+			1,40**			1,43**	1,47*
2,0–3			1 (ref.)			1 (ref.)	1 (ref.)
2,4–6			0,84			0,82	0,79
2,7+			1,01			1,01	0,98
3+,0–3			1,14			1,27*	1,25*
3+,4–6			0,84			0,94	0,85
3+,7+			1,08			1,22	1,21

Változók	folytatás						
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell	7. modell
<i>Naptári idő (periódus)</i>							
<1960				1 (ref.)		1 (ref.)	1 (ref.)
1960–1964				1,15		1,10	1,09
1965–1969				1,54*		1,43*	1,40*
1970–1974				1,73**		1,54**	1,50*
1975–1979				1,94***		1,64**	1,59**
1980–1984				2,16***		1,76***	1,76***
1985–1989				2,27***		1,75**	1,80***
1990–1994				2,22***		1,65**	1,75**
1995–2001				2,58***		1,74**	1,93***
<i>Vallásos-e?</i>							
Igen, az egyház tanítását követi					1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
Igen, a maga módján					1,48***	1,38***	1,34***
Nem vallásos vagy nem tudja					1,97***	1,71***	1,63***
<i>Iskolai végzettség</i>							
8 általános vagy kevesebb					1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
Szaktanárképző					1,53***	1,43***	1,36***
Érettségi					1,44***	1,44***	1,37***
Felsőfokú					1,26*	1,34**	1,27*
<i>Életkor</i>							
–29							1 (ref.)
30–39							0,99
40–49							0,71^
50–75							0,16***
Kezdeti Log Likelihood	–5281,44	–5281,44	–5281,44	–5281,44	–5281,44	–5281,44	–5281,44
Végző Log Likelihood	–5008,78	–5017,23	–4967,58	–5008,08	–4985,63	–4866,46	–4813,81

*** p<0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

6. Összegzés és következtetések

Magyarországon hosszú ideje magasak a válási arányszámok, európai összehasonlításban is. Ugyanakkor kevés olyan elemzés készült, amely a trendek leírásán túlmenően a válások okait keresi. Tanulmányunkban erre tettünk kísérletet. Természetesen az nem lehetett a célunk, hogy a jelenséget befolyásoló minden tényezőt megvizsgáljunk, ezek közül azonban néhány igen fontos faktort figyelembe vettünk. Reményeink szerint ezzel valamelyest hozzájárulunk a válás hazai okainak jobb megértéséhez, további kutatásokat is ösztönözve ezzel.

Modelljeink igazolják a feltételezett hatások érvényesülését; az összes vizsgált tényezőt beépítő teljes modellben csupán néhány változó hatása módosul számottevően.

A tanulmány arra összpontosított, hogy feltárja a gyermekek szerepét a válás folyamatában. Eredményeink összhangban vannak azokkal a korábbi megállapításokkal, amelyek szerint a gyermektelen házaspárok esetében a legnagyobb a házasság felbomlásának kockázata, a gyermekek számát és közülük a legfiatalabb életkorát illetően azonban már nem egyértelmű a hatás. A több gyermek nem feltétlenül csökkenti a válás esélyét. A második gyermek megszületése a legerősebb stabilizáló tényező, a további gyermekeket illetően azonban ilyen szereppel már nem számolhatunk. A legkisebb gyermek életkora elsősorban az egygyermekeseknél érvényesül szignifikánsan és a várt irányban. Két, 4–6 éves gyermek esetében csökken a válás esélye, de a hatás gyenge. Ennek a jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy a második gyermek vállalása általában tudatosan történik, és valójában nem a gyermekszületés stabilizálja a házasságot, hanem a stabil házasságokban születnek meg a második gyermekek – így már érthetőbbé válik, hogy miért nem tapasztaljuk a gyermek életkorának hatását. A három- és több gyermekesek esetében más mechanizmus működését feltételezhetjük. A válásnak a gyermek 0–3 éves korában megnövekedett esélye arra vezethető vissza, hogy a harmadik, illetve többedik gyerekek megszületését más szándékok vezérelhetik, mint az elsőét és másodikát. A harmadik gyerekek gyakorta nem tervezetten, esetleg sajátos céllal (a megromlott kapcsolat megjavítása, nagycsaládosokat megillető kedvezmények stb.) fogan. Ezekről azonban hamar kiderülhet, hogy mégsem érték el a kívánt hatást, és így még a gyermek egészen fiatal korában felbomolhat a házasság.

A házasságtartam hetedik évig – némi ingadozással – erősödő stabilizáló hatása, az életkor növekedésével csökkenő válási kockázatok és a gyermekkori családbomlás negatív befolyása összhangban van a korábbi kutatási eredményekkel és így a várakozásainkkal.

A testvérekkel együtt nevelkedők kevésbé vannak kitéve annak a veszélynek, hogy felnőttként elválnak. Ez valószínűleg azzal függ össze, hogy gyermekkorukban megszokták egyfajta családi miliőt, és ehhez hasonló életet igyekeznek berendezni maguknak. Elképzelhető továbbá a testvérektől kapott társas támogatás is, amely segíthet a házasságban felmerülő problémák megoldásában.

A házasságkötést megelőző együttélés, a házasságon kívül született gyermek és a nagyon fiatal korban kötött házasság, várakozásainknak megfelelően, nagyobb válási esélyekkel jár együtt.

A naptári idő előrehaladtával párhuzamosan emelkedő kockázat szintén várható fejlemény volt. A válás egyre növekvő társadalmi elfogadottsága, a nők keresőmunkába való bekapcsolódása, a gyermekgondozási intézményhálózat kiépülése mind ebbe az irányba hatottak. Az 1990–1994 közötti időszakban tapasztalható visszaesés a válás jogi feltételeinek a szigorítása miatt következett be. Ez az egyetlen olyan változó, amelynél a vallásosság és az iskolázottság bevonása lényegesen hatott a kockázatok alakulására, mégpedig úgy, hogy

csökkentette a periódushatást. Erre számítottunk is, hiszen mindkét tényező lényeges szerepet játszik a házasságok felbomlásában.

Kimutattuk, hogy minél elkötelezettebben vallásos valaki, annál kisebb hajlandóságot mutat a válásra. Ez összhangban van azzal az előzetes feltevésünkkel, hogy a vallásos emberek konzervatívabbak, számukra fontosabb értéket képvisel a család, mint a nem vallásosak számára, és a házasságot egész életre szóló köteléknek tekintik.

Míg a demográfiai jellegű változóknak a válásra gyakorolt hatása általában erős és egyértelműen meghatározott, nem így van ez a társadalmi-gazdasági jellegű tényezők esetében. Az iskolázottság vizsgálata egymásnak ellentmondó eredményeket hozott. Mi úgy találtuk, hogy a magasabb iskolai végzettség magasabb válási kockázattal jár, a felsőfokú végzettségűeknél kicsit kisebb mértékben, mint a szakmunkásoknál és az érettségizetteknél. A magyarázat az, hogy a munkaerőpiacon kedvezőbb helyzetben lévők nagyobb valószínűséggel válnak el, mert önállóan is képesek megélhetésük gazdasági forrásait biztosítani. A felsőfokú végzettségűeknél tapasztalt alacsonyabb mérték viszont annak lehet a következménye, hogy a házasságban felhalmozott különféle tőkék megsztása már túl nagy veszteséggel járna az esetleg elváló házaspárok számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Amato, Paul R. (1996): Explaining the Intergenerational Transmission of Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58. 628–640.
- Andersson, Gunnar (1997): The Impact of Children on Divorce Risks of Swedish Women. *European Journal of Population* 13. 109–145.
- Andersson, Gunnar – Woldemicael, Gebremariam (2001): Sex Composition of Children as a Determinant of Marriage Disruption and Marriage Formation: Evidence from Swedish Register Data. *Journal of Population Research* 18. 143–153.
- Andersson, Gunnar (2002): Children's Experience of Family Disruption and Family Formation: Evidence from 16 FFS Countries. *Demographic Research*, 7. 343–364.
- Andress, Hans-Jürgen – Güllner, Miriam (2002): Marital Disruption in Germany: Changes in Material and Subjective Well-Being. <http://eswf.uni-koeln.de/forschung/wts/pwd/apwts11.pdf>
- Andress, Hans-Jürgen – Borlogh, Barbara – Bröckel, Miriam – Giesselman, Marco – Hummelsheim, Dina (2006): The Economic Consequences of Partnership Dissolution – A Comparative Analysis from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden. *European Sociological Review*, 22/5. 533–560.
- Andress, Hans-Jürgen – Miriam Bröckel (2007): Income and Life Satisfaction after Marital Disruption in Germany. *Journal of Marriage and the Family*, 69. 500–512.
- Becker, Gary S. (1981): *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.
- Becker, Gary S. – Landes, Elisabeth M. – Michael, Robert T. (1977): An Economic Analysis of Marital Instability. *The Journal of Political Economy*, 85/6. 1141–1188.

- Bernhardt, Eva M. (2000): Repartnering among Swedish Men and Women: A Case Study of Emerging Patterns in The Second Demographic Transition. Paper contributed to the FFS Flagship conference, Brussels, 29–31 May 2000.
<http://www.unece.org/pau/flag/bernhard.pdf>
- Bognár Gábor – Telkes József (1986): *A válás lélektana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Booth, Alan – Johnson, David (1988): Premarital Cohabitation and Marital Success. *Journal of Family Issues*, 9. 255–272.
- Booth, Alan – Johnson, David – White, Lynn K. – Edwards, John N. (1986): Divorce and Marital Instability over the Life Course. *Journal of Family Issues*, 7. 421–442.
- Booth, Alan – White, Lynn K. (1980): Thinking about divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 43. 605–616.
- Bumpass, Larry L. (2000): Family-Related Attitudes, Couple Relationship, and Union Stability. Paper presented at the Forum on Values Orientations and Life Cycle Decisions, Brussels. September 4–5, 2000.
- Brüderl, Josef – Kalter, Frank (2001): The Dissolution of Marriages: the Role of Information and Marital-Specific Capital. *Journal of Mathematical Society*, 25. 403–421.
- Cherlin, Andrew J. (1992): *Marriage, Divorce, Remarriage*. Harvard University Press, Cambridge.
- Coontz, Stephanie (2004): The World Historical Transformation of Marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 66. 974–979.
- Cherlin, Andrew – Furstenberg, Frank (1988) The Changing European Family. *Journal of Family Issues*, 9. 291–297.
- Cseh-Szombathy László (1985): *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat, Budapest.
- Cseh-Szombathy László (1991): A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására. In Utasi Ágnes (szerk.): *Társas kapcsolatok*. Gondolat, Budapest, 7–19.
- Cseh-Szombathy László (1994): Az értékek változásának hatása a családok működésére. *Demográfia*, 37. évf. 3–4. 366–372.
- Csernák Józsefné (1996): Házasság és válás Magyarországon, 1870–1994. *Demográfia*, 39. évf. 2–3. 108–135.
- De Graaf, Paul M. – Kalmijn, Matthijs (2006): Change and Stability in The Social Determinants of Divorce: A Comparison of Marriage Cohorts in the Netherlands. *European Sociological Review*, 22/5. 561–572.
- Diekmann, Andreas – Schmieheiny, Kurt (2004): Do Parents of Girls Have a Higher Risk of Divorce? An Eighteen-Country Study. *Journal of Marriage and the Family*, 66. 651–660.
- Fergusson, David M. – Horwood, L. John – Shannon, Frederick T. (1984): A Proportional Hazards Model of Family Breakdown. *Journal of Marriage and the Family*, 46. 539–549.
- Glenn, Norval D. (1998): The Course of Marital Success and Failure in Five American 10-Year Marriage Cohorts. *Journal of Marriage and the Family*, 60. 569–576.
- Gottman, John Mordechai – Levenson, Robert Wayne (2000): The Timing of Divorce: Predicting When a Couple Will Divorce over a 14-Year Period. *Journal of Marriage and the Family*, 62. 737–745

- Gödri Irén (2001): *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása*. KSH NKI Kutatási jelentések 66. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Greenberg, Ellen F. – Nay, W. Robert (1982): The Intergenerational Transmission of Marital Instability Reconsidered. *Journal of Marriage and the Family*, 44. 335–347.
- Hewitt, Belinda – Western, Mark – Baxter, Janeen (2006): Who Decides? The Social Characteristics of Who Initiates Marital Separation. *Journal of Marriage and the Family*, 68. 1165–1177.
- Hoem, Britta – Hoem, Jan (1992): The Disruption of Marital and Non-Marital Unions in Contemporary Sweden. In Trussell, J. – Hankinson, R. – Tilton, J. (szerk.): *Demographic Applications of Event History Analysis*. Clarendon Press, Oxford, 61–93.
- Jasilioniene, Aiva (2007): Premarital Conception and Divorce Risk in Russia in Light of the GGS Data. MPIDR Working Paper, WP 2007-025 August 2007.
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2004): *Szegénység és depriváció. Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában*. Műhelytanulmányok 4. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Kiernan, Kathleen (1986): Teenage Marriage and Marital Breakdown: A Longitudinal Study. *Population Studies*, 40/1. 35–54.
- Kitson, Gay – Sussman, Marvin (1982) Marital Complaints, Demographic Characteristics and Symptoms of Mental Distress in Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 44. 87–101.
- Knox, David (1988): *Choices in Relationships – An Introduction to Marriage and The Family*. East Carolina University West Publishing Company.
- Kravdal, Oystein (1988): The Impact of First-Birth Timing on Divorce: New Evidence from a Longitudinal Analysis Based on the Central Population Register of Norway. *European Journal of Population*, 3/3. 247–269.
- Lewis, Jane – Kiernan, Kathleen (1996): The Boundaries between Marriage, Nonmarriage, and Parenthood: Changes in Behavior and Policy In Post-War Britain. *Journal of Family History*, 21/3. 372–387.
- Lewis, Robert A. – Spanier, Graham B. (1979): Theorizing about the Quality and Stability of Marriage. In Burr, Wesley R. – Hill, Reuben – Nye, F. Ivan – Reiss, Ira L. (szerk.): *Contemporary Theories About the Family*, I. Free Press, New York, 268–294.
- Lesthaeghe, Ron (1996): The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. In Mason, Karen O. – Jensen, An-Magritt (szerk.): *Gender and Family. Change in Industrialized Countries*. Clarendon Press, Oxford, 17–62.
- Liu, Guiping (2002): How Premarital Children and Childbearing in Current Marriage Influence Divorce of Swedish Women in Their First Marriages. *Demographic Research*, 7. 389–406.
- Lőcsei Pál (1978): A házasságbomlás problémái Magyarországon. In Cseh-Szombathy László (szerk.) *A változó család*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 85–125.
- Lyngstad, Torkild Hovde (2006): Why Do Couples with Highly Educated Parents Have Higher Divorce Rates? *European Sociological Review*, 22/1. 49–60.
- Martin, Teresa Castro – Bumpass, Larry L. (1989): Recent Trends and Differentials in Marital Disruption. *Demography*, 26/1. 37–51.
- McKay, Stephen (2002): The Dynamics of Lone Parents, Employment and Poverty in Great Britain. <http://www.benefits.org.uk/loneparentdynamics.pdf>

- Mott, Frank L. – Moore, Sylvia F. (1979): The Causes of Marital Disruption among Young Americans: An Interdisciplinary Perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 41. 355–365.
- Myers, Scott – Alan Booth (1996): Men's Retirement and Marital Quality. *Journal of Family Issues*, 17. 336–357.
- Phillips, Roderick (2004): *Amit Isten összekötött... A válás rövid története*. Osiris Könyvkiadó, Budapest.
- Pope, Hollowell – Mueller, Charles W. (1976): The Intergenerational Transmission of Marital Instability: Comparison by Race And Sex. *Journal of Family Issues*, 32. 49–66.
- Raschke, H. J. (1988) Divorce. In Sussman, M. B. –Steinmetz, S. K. (szerk.): *Handbook of Marriage and the Family*, Plenum Press, New York – London, 597–624.
- Rogers, Stacy J. – DeBoer, Danelle D. (2001): Changes in Wives' Income: Effects on Marital Happiness, Psychological Well-Being, and The Risk of Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 63. 458–472.
- Rollins, Boyd – Feldman, Harold (1970): Marital Satisfaction over the Family Life Cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 32. 20–28.
- Rollins, Boyd – Cannon, Kenneth (1974): Marital Satisfaction over the Family Life Cycle: A Reevaluation. *Journal of Marriage and the Family*, 41. 271–272.
- Skolnick, Arlene S. (1996): *The Intimate Environment. Exploring Marriage and the Family*. University of California, Berkeley.
- Somlai Péter (1986): *Konfliktus és megértés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Somlai Péter (1999): A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 42. évf. 1–2. 38–47.
- South, Scott J. (1985): Economic Conditions and the Divorce Rate. *Journal of Marriage and the Family*, 47. 31–41.
- Spanier, G. B. – Lewis, R. A. – Cole, C. L. (1975): Marital Adjustment over the Family Life Cycle: The Issue of Curvilinearity. *Journal of Marriage and the Family*, 37. 263–275.
- Spitze, Glenna – South, Scott (1985): Women's Employment, Time Expenditure, and Divorce. *Journal of Family Issues*, 6. 307–329.
- Spéder Zsolt (2005): Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. *Demográfia*, 48. évf. 3–4. 187–217.
- Spéder, Zsolt (2005): Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 3. 3–47.
- Spéder Zsolt (szerk.) (2002): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés*. Műhelytanulmányok 1. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Thornton, Arland (1991): Influence of the Marital History of Parents on the Marital and Cohabital Experiences of Children. *The American Journal of Sociology*, 96/4. 868–894.
- Vaillant, Caroline O. – Vaillant, George E. (1993): Is the U-Curve of Marital Satisfaction Is an Illusion? A 40-Year Study of Marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 55. 230–239.

- VanLaningham, Jody – Johnson, David R. – Amato, Paul (2001): Marital Happiness, Marital Duration, and the U-Shaped Curve: Evidence from a Five-Wave Panel Study. *Social Forces*, 78/4. 1313–1341
- Wagner, Michael – Weiss, Bernard (2006): On the Variation of Divorce Risks in Europe: Findings from a Meta-Analysis of European Longitudinal Studies. *European Sociological Review*, 22/5. 483–500.
- Waite, L.J. – Lillard, L.A. (1991): Children and Marital Disruption. *The American Journal of Sociology*, 96/4. 930–953.
- Walke, Rainer (2002): Twins or Two Single Children: the Influence of the Multiplicity of the First Birth on the Divorce Risk of Swedish Women. *Demographic Research*, 7. www.demographic-research.org
- Wallerstein, Judith S. – Lewis, Julia M. – Blakeslee, Sandra (2000): *The Unexpected Legacy of Divorce. The 25 Year Landmark Study*. Hyperion, New York.
- White, James (1987): Premarital Cohabitation and Marital Stability in Canada. *Journal of Marriage and the Family*, 49. 641–647.
- White, Lynn K. (1990): Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52. 905–912.
- White, Lynn K. – Booth, Alan (1985): The Transition to Parenthood and Marital Quality. *Journal of Family Issues*, 6. 435–450.

Tárgyszavak:

Válás
Házasság
Panelvizsgálat
Eseménytörténeti elemzés

THE DISSOLUTION OF THE FIRST MARRIAGE. AN EVENT HISTORY ANALYSIS

Abstract

This paper aims at exploring some important factors of the dissolution of first marriages. It particularly stresses the role of the children in the examined process. The author uses the data of the first wave of the longitudinal panel-survey carried out by the HCSO Demographic Research Institute in 2001. She examines first of all the demographic factors of divorce, e.g. the number and age of the children in the dissolved families, by the help of event history analysis.

The paper first gives a brief account of the trends of divorce in Hungary, then shows the theories and some results of the former research related to divorce. It relates on the data and methods used in the analysis, and demonstrates the results of the event history analysis.

According to the results of the analysis, the risk of divorce is the highest in the case of the childless couples, but as for the number of the children and the age of the youngest one, the correlation is not simple. The birth of the second child seems to be the strongest stabilising factor, but further births have no such an impact. The age of the youngest child significantly influences the risk of divorce, first of all in the families with one child.

The increasingly stabilising impact of the duration of marriage till its seventh year, the decreasing divorce risk with the growth of age, the negative impact of the experience of the parents' divorce are in harmony with the results of the former research.

Having sisters or brothers decreases the possibility of divorce in adulthood, either in consequence of the positive experiences regarding family life or the mutual support between sisters and brothers, which may help to resolve the problems emerging in marriages.

Cohabitation before marriage, birth out-of-wedlock, marriage in a very young age increase the risk of divorce, in harmony with the general experiences gained from former research.

The risk of divorce increases in the course of calendar time, in consequence of the increasing tolerance towards divorce, the changing gender roles and the development of child-care institutions. In the case of this variable, the inclusion of religiousness and educational status decreases the impact of period. Religion has an unambiguous negative impact on the risk of divorce, while the impact of education is not so simple. According to this research, higher educational level results in higher possibility of divorce, but this correlation is not entirely linear. People having university education are less prone to divorce than those with secondary education. Therefore, higher educational status, which means a more favourable position in the labour market, results in greater independence and higher divorce risk. At the same time dividing the capital accumulated in the marriage would be a too serious disadvantage for those with university education.